

Резюме

У статті розкрито проблемні питання теоретичного та практичного характеру щодо визначення та розуміння змісту лісового права.

Ключові слова: ліс, лісове господарство, лісове право, систематизація.

Резюме

Статья раскрывает проблемные вопросы теоретического и практического характера, которые связаны с определением и пониманием содержания лесного права.

Ключевые слова: лес, лесное хозяйство, лесное право, систематизация.

Summary

The article deals with the theoretic and practical issues concerning the definition and understanding the subject-matter of the forest law.

Key words: forest, forestry, forest law, systematization.

Отримано 28.11.2011

Т. А. ШАРАЄВСЬКА

*Тетяна Анатоліївна Шараєвська, аспірант
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка*

**ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ
ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІЙ І ГРОМАДЯН
У РАЗІ НАДЗВИЧАЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ В УКРАЇНІ**

Юридична відповідальність є однією із важливих правових форм захисту територій і громадян під час надзвичайних екологічних ситуацій. Аналіз чинного законодавства свідчить, що відповідальність за порушення вимог законодавства в даній сфері пов'язана з загальними проблемами щодо виконання законів, тобто їй властиві основні риси та принципи, що характерні для юридичної відповідальності взагалі. При цьому вона має свої особливості, зумовлені характером, особливостями правовідносин у досліджуваній сфері. Треба зауважити, що у зв'язку з відсутністю в загальній теорії права єдиного визначення юридичної відповідальності, немає і єдиного визначення відповідальності за порушення вимог законодавства в сфері захисту територій і громадян у разі надзвичайних екологічних ситуацій, що зумовлює актуальність даної проблеми сьогодні.

У цьому зв'язку, метою статті є спроба проаналізувати особливості юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства в сфері захисту територій і громадян у разі надзвичайних екологічних ситуацій, яка при подальшому дослідженні розглядатиметься у традиційному розумінні – ретроспективно-му, тобто як різновид юридичних наслідків, що настають у разі порушення правових норм.

Залежно від характеру скоєного протиправного діяння та від небезпеки і розміру заподіяної правопорушенням шкоди, на нашу думку, є підстави вести мову про можливість притягнення осіб, винних у порушенні вимог законодавства в сфері захисту територій і громадян у разі надзвичайних екологічних ситуацій, до всіх видів відповідальності, передбачених ст. 92 Конституції України¹, а саме: до адміністративної, цивільно-правової, кримінальної та дисциплінарної.

Починаючи розгляд питань, які стосуються адміністративної відповідальності за порушення вимог законодавства в сфері захисту територій і громадян у разі надзвичайних екологічних ситуацій, треба зазначити, що у законах України, які регламентують питання правового регулювання в умовах надзвичайної екологічної ситуації, питання відповідальності за порушення вимог законодавства в даних умовах відображено лише в загальному вигляді.

Зокрема у статтях 29, 30 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»² встановлено, що особи, винні в порушенні вимог або невиконанні заходів правового режиму надзвичайного стану, перевищенні своїх повноважень та неправомірному застосуванню сили при виконанні обов'язків з охорони громадського порядку під час надзвичайних екологічних ситуацій, несуть відповідальність згідно з Законом, який конкретизує, що режимні норми рівною мірою обов'язкові не тільки для фізичних осіб, а й для посадових осіб, покликаних стежити за їх дотриманням.

Досить побіжно питання юридичної відповідальності в досліджуваній сфері викладено в Законі України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації»³. Відповідно до ст. 16 вказаного Закону юридичні і

фізичні особи, винні в порушенні правового режиму в зоні надзвичайної екологічної ситуації, несуть відповідальність відповідно до законів. Водночас Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»⁴ взагалі не містить норм, що стосуються юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства в сфері захисту територій і громадян у разі надзвичайних екологічних ситуацій.

Достатньої конкретизації питання відповідальності за правопорушення, які можуть бути скоєні в умовах надзвичайної екологічної ситуації, належно не відображено і в Кодексі України про адміністративні правопорушення⁵.

Відповідно до складів конкретних адміністративних правопорушень в досліджуваній сфері, в ст. 1881⁶ вказаного Кодексу передбачено відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади щодо розроблення та реалізації заходів у сфері захисту населення і територій у разі надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Зокрема у ч. 1 ст. 2122 передбачено відповідальність за засекречування інформації про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися та загрожують безпеці громадян.

Крім того, даний Кодекс містить ряд статей, що стосуються складів адміністративних правопорушень у разі надзвичайних екологічних ситуацій, які можуть мати негативні екологічні наслідки, зокрема, у сфері пожежної безпеки (статті 120, 175); у сфері радіаційної безпеки: (статті 95, 1885, 18818); у сфері промислової безпеки: (статті 93, 94, 96, 1032); у сфері санітарно-епідеміологічної безпеки (статті 42, 18811) тощо.

Однак, Кодекс України про адміністративні правопорушення не містить окремого положення щодо підвищеної адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень в умовах надзвичайної екологічної ситуації, а лише у п. 5 ст. 35 визначає обставини, що обтяжують відповідальність за вчинення адміністративного правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин. На нашу думку, ця норма є досить загальною і потребує конкретизації та встановлення чітких санкцій у разі вчинення правопорушень за вказаних умов.

Крім того, в даному Кодексі не закріплено норми, в яких може йтися про адміністративну відповідальність відповідних посадових осіб за порушення порядку вжиття заходів в умовах надзвичайної екологічної ситуації, що передбачені в законах України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» (статті 8–19), «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» (ст. 10) та «Про правовий режим надзвичайного стану» (ст. 17). У Цьому разі слушною є думка, згідно з якою утвердження громадянського суспільства і правової держави вимагає встановлення взаємної відповідальності держави та особи, підвищення відповідальності саме органів державної влади перед громадянами. Державні органи повинні не тільки мати чіткі юридичні установки, стосовно своїх прав, а й усвідомлювати та виконувати обов'язки, а також нести відповідальність за свої дії, в тому числі й за умов надзвичайних екологічних ситуацій.

На підставі вищевикладеного, вважаємо за доцільне доповнити чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення складами адміністративних проступків, що стосуються посадових осіб, які відповідають за порушення порядку реалізації заходів в умовах надзвичайної екологічної ситуації.

Водночас, важливою гарантією захисту територій і громадян у разі надзвичайних екологічних ситуацій слід визнати можливість притягнення порушників у цій сфері до цивільно-правової відповідальності. Підставою такого притягнення пропонуємо визнати порушення вимог законодавства в сфері захисту територій і громадян у разі надзвичайних екологічних ситуацій, унаслідок чого заподіяно шкоду.

Вважаємо, що цивільно-правова відповідальність при порушенні вимог законодавства в досліджуваній сфері має наставати як за завдану майнову, так і моральну шкоду. Загальними підставами притягнення до цивільно-правової відповідальності є такі, що, визначені в § 1 Гл. 82 ЦК України⁷: наявність шкоди; протиправність діяння, внаслідок якого заподіяно шкоду; винність особи, що заподіяла шкоду; наявність причинно-наслідкового зв'язку між протиправним діянням та наслідком у вигляді заподіяння матеріальної або моральної шкоди. Однак, загальні положення щодо майнової відповідальності, що передбачені в ЦК України, на належному правовому рівні не враховують особливостей правовідносин у сфері захисту територій і громадян у разі надзвичайних екологічних ситуацій.

При цьому, ЦК України містить спеціальні норми, присвячені відшкодуванню шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (статті 1195–1208). Зміст наведених норм свідчить про можливі різновиди матеріальної шкоди, що заподіюється здоров'ю людини, та порядок її обрахування і виплати. Однак, про відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю громадян, у тому числі заподіяної негативним впливом на навколишнє природне середовище, в юридичному значенні заведено говорити з певною мірою умовності. Така шкода на практиці й з урахуванням спеціального Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», лише компенсується⁸. Більшість законів, які закріплюють таке право, містять норми бланкетного характеру.

Водночас порядок відшкодування шкоди постраждалим громадянам під час надзвичайних екологічних ситуацій здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 1992 р. № 562 «Про Порядок відшкодування шкоди особам, які постраждали від надзвичайних обставин»⁹. Однак, процедура відшкодування збитків у вказаній постанові регламентується досить нечітко. Вочевидь, її положення не можна визнати такими, що повною мірою відповідають сучасному законодавству, і насамперед Конституції України. Таке становище не можна визнати нормальним, і, почасти, саме ним слід пояснити абсолютно недо-

статні обсяги відшкодування потерпілим громадянам заподіяної їм шкоди у разі надзвичайних екологічних ситуацій. Зазначене зумовлене також тим, що даний Порядок не відповідає сучасним реаліям, і сьогодні перспективним убачається його перегляд для визначення конкретних органів, які відповідають за порушення вимог законодавства при відшкодуванні шкоди потерпілим громадянам за умов надзвичайних екологічних ситуацій.

Поряд з відшкодуванням шкоди, заподіяної внаслідок надзвичайної екологічної ситуації, здоров'ю і майну постраждали громадяни мають право на відшкодування моральної шкоди або втрат, пов'язаних з моральними травмами. Зазначене кореспондує ст. 23 ЦК України, відповідно до якої особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав, при цьому в ст. 1167 ЦК України передбачено обов'язок відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

На думку окремих науковців, будь-яке порушення норм права завжди заподіює моральну шкоду, а іноді – шкоду майнову. Тому моральна шкода має компенсуватись у всіх випадках, а майнова – коли вона фактично заподіюється правопорушенням¹⁰. У цьому зв'язку право на компенсацію моральної шкоди є самостійним щодо права на компенсацію майнової шкоди¹¹.

На нашу думку, цивільно-правова відповідальність є найефективнішим видом відповідальності за порушення вимог законодавства в сфері захисту територій і громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій в Україні. Однак, сьогодні існує ряд соціально-правових факторів, які знижують її ефективність. По-перше, це відсутність спеціальних норм у ЦК України, які регулювали би відшкодування майнової шкоди потерпілим громадянам за умов надзвичайних екологічних ситуацій. По-друге, як зазначає С. М. Кравченко, функціонування інституту відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю громадян внаслідок екологічного правопорушення, неможливе без розробки і прийняття спеціальної методики визначення такої шкоди¹². Зокрема для визначення обсягів збитків, що завдані надзвичайними екологічними ситуаціями, застосовується Методика оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру від 15 лютого 2002 р.¹³.

Відповідно до її положень, у кожному випадку виникає складний процес обчислення такої шкоди, а для отримання матеріальної допомоги у зв'язку із втратою майна в даній методиці розписано складну процедуру, що призводить до отримання компенсації невчасно та не в повному обсязі. Для розв'язання цієї проблеми пропонується переглянути інструментальні методи оцінювання шкоди за надзвичайних екологічних ситуацій та їх роль у забезпеченні захисту громадян у частині відшкодування їм завданої шкоди надзвичайними екологічними ситуаціями.

Крім того, на нашу думку, необхідно доповнити цивільне законодавство нормою, яка уточнювала би суб'єкта, уповноваженого відшкодувати завдану майнову або моральну шкоду у випадку її заподіяння внаслідок протиправної поведінки службової (посадової) особи при забезпеченні нею захисту територій і громадян умов за надзвичайних екологічних ситуацій, оскільки ст. 1174 ЦК України містить загальне посилення на «державу, Автономну Республіку Крим або орган місцевого самоврядування». У цьому зв'язку, дана норма має декларативний характер, в якій зобов'язаним виступає неперсоніфікований суб'єкт «держава». Саме тому пропонуємо нормативно визначити конкретні органи виконавчої влади, які з огляду своїх повноважень зобов'язані відшкодувати таку шкоду.

Наступним видом юридичної відповідальності в сфері захисту територій і громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій є кримінальна відповідальність. При детальнішому аналізі надзвичайних екологічних ситуацій, пов'язаних з техногенними і природними катастрофами, виявляються дві групи протиправних дій, за які винні особи мають бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Перша група – злочини, які стали причиною виникнення надзвичайних екологічних ситуацій або, у всякому разі, сприяли цьому. Друга група – злочинна поведінка різних осіб уже під час надзвичайної екологічної ситуації, які, зокрема, перешкоджали ліквідації її наслідків, дезорганізували населення, породжували паніку або іншим чином загострювали надзвичайну екологічну ситуацію, яка виникла внаслідок техногенної катастрофи, стихійного лиха або іншим чином¹⁴.

Слід констатувати, що спеціальний розділ VIII КК України¹⁵ «Злочини проти довкілля» не містить жодного складу злочину, об'єктивна сторона якого прямо могла б бути кваліфікована як порушення вимог законодавства в сфері захисту територій і громадян у разі надзвичайних екологічних ситуацій. Водночас зазначені порушення можна кваліфікувати як «порушення правил екологічної безпеки» (ст. 236). Окрім цього, привертають також увагу ст. 237 (невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення), ст. 238 (приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення) та ст. 253 (проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля) тощо.

Окрему групу злочинів у сфері захисту територій і громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій становлять порушення протиепідемічних правил. Вказане зумовлено тим, що у випадках епідемії і епізоотії, які викликані або провокують виникнення надзвичайних екологічних ситуацій, допускаються порушення правил, установлених для боротьби з епідеміями, порушеннями ветеринарних правил (статті 251, 325). На нашу думку, варто виокремити і злочини, що стосуються ненадання медичної допомоги (статті 136, 139, 184) тощо.

Водночас для ситуацій, коли надзвичайні умови виникають у результаті аварій, катастроф, стихійних лих, характерні посадові злочини відповідно до КК України, а саме: зловживання службовим становищем службовою особою (ст. 364), перевищення службових повноважень (ст. 365), службове підроблення (ст. 366),

службова недбалість (ст. 367), одержання хабара (ст. 368) тощо. Окремої уваги заслуговує ст. 191 КК України, що стосується привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Це зумовлене тим, що на подолання наслідків надзвичайних екологічних ситуацій держава виділяє великі кошти, що призводить до зловживання своїм службовим становищем посадових осіб шляхом привласнення ними державних коштів.

При цьому, всі перелічені склади злочинів є загальними, адже можуть бути застосовані у різних сферах суспільного життя, в яких задіяні службові особи і не передбачають специфіки відносин у сфері захисту територій і громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій, однак, їх застосування у таких відносинах є можливим. Недоліком зазначених вище складів злочинів, як вважаємо їх матеріальний характер, бо всі вони передбачають в якості обов'язкової складової об'єктивної сторони певний наслідок у вигляді заподіяння шкоди¹⁶. Такий підхід є не виправданим у досліджуваній сфері, оскільки обрахування шкоди у грошовому виразі, у прив'язці до неоподаткованих мінімумів доходів громадян є неприйнятним щодо таких об'єктів, як життя та здоров'я, адже чітко обрахувати завдану цим благам шкоду в грошовому еквіваленті не є можливим.

Ураховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що в чинному кримінальному законодавстві не враховано такі склади злочинів за умов надзвичайних екологічних ситуацій, як: 1) відповідальність за шкоду, завдану життю і здоров'ю громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій; 2) відповідальність за заподіяну шкоду охоронюваним законом правам і законним інтересам потерпілих; 3) відповідальність за завдану шкоду природному середовищу в разі надзвичайних екологічних ситуацій. Така ситуація, на нашу думку, потребує змін шляхом імплементації зазначених вище положень у кримінальне законодавство України.

У фаховій літературі дисциплінарну відповідальність розглядають як різновид ретроспективної юридичної відповідальності особи за порушення норм права, що регулюють відповідну дисципліну, та застосування до порушника дисциплінарних стягнень¹⁷.

У нормативно-правових актах, що регламентують підстави та порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності, фактично не зазначено обставини, які пом'якшують чи обтяжують відповідальність за скоєння дисциплінарного правопорушення. У контексті питань, що розглядаються, це набуває особливого значення, оскільки реальні умови, конкретні життєві ситуації, які виникають в умовах дії надзвичайної екологічної ситуації, іноді досить тісно пов'язані з поведінкою особи, що її можна кваліфікувати як дисциплінарне правопорушення.

Водночас в умовах дії надзвичайної екологічної ситуації можливі обставини, які фактично виключають можливість притягнення до дисциплінарної відповідальності. Крім того, у відносинах захисту територій і громадян за надзвичайних екологічних ситуацій можуть бути застосовані передбачені ст. 14 Закону України «Про державну службу»¹⁸ підстави дисциплінарної відповідальності державного службовця, якими є невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, бо серед цих обов'язків може бути обов'язок здійснювати захист територій і громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій.

Отже, підставами притягнення до дисциплінарної відповідальності є такі: 1) неналежне виконання або невиконання службових обов'язків, що пов'язані із виникненням надзвичайної екологічної ситуації та механізмом захисту прав потерпілих громадян; 2) невиконання або неналежне виконання вимог законодавства в сфері захисту територій і громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій, виконання яких належить до службових обов'язків тощо.

Підсумовуючи проведені дослідження в даній статті, можна зробити висновок, що:

– до осіб, які чиняють порушення вимог законодавства в досліджуваній сфері, мають застосовуватись санкції кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності;

– спеціальних норм щодо відповідальності у сфері захисту територій і громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій чинне законодавство України не містить, проте є можливість застосовувати в цій сфері норми за аналогією. Водночас таке застосування повинно мати місце паралельно із запровадженням спеціальних норм щодо відповідальності у досліджуваній сфері;

– юридичну відповідальність у сфері захисту територій і громадян у разі надзвичайних екологічних ситуацій можна визначити як специфічну форму суспільних відносин, в яких за допомогою правових норм та інших юридичних засобів забезпечується добровільне чи примусове виконання винними особами вимог чинного законодавства у сфері захисту територій і громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій або покладається обов'язкове виконання інших обов'язків за допущене правопорушення в даній сфері.

¹ Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

² Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 23. – Ст. 176.

³ Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 42. – Ст. 348.

⁴ Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 337.

⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

⁶ *Хаманєва Н. Ю.* Проблеми адміністративної відповідальності / *Хаманєва Н. Ю.* // Адміністративная ответственность / Отв. ред. сб.: И. Л. Бачило, Н. Ю. Хаманєва; Ин-т государства и права РАН Академический правовой ун-т. – М.: Ин-т государства и права РАН, 2001. – С. 4, 7.

⁷ Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

⁸ *Краснова М. В.* Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти): монографія / М. В. Краснова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – С. 237–251.

⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 1992 року № 562 «Про порядок відшкодування шкоди особам, які постраждали від надзвичайних обставин» // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002. – № 12: Законодавство України про надзвичайні ситуації. – С. 397–400.

¹⁰ *Малеин Н. С.* О материальном вреде // Государство и право. – 1993. – № 3. – С. 34.

¹¹ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників Цивільного кодексу України. – К.: Істина. – С. 29–30.

¹² *Кравченко С. М.* Реалізація екологічного законодавства / Кравченко С. М. – К.: Знання, 1989. – 48 с.

¹³ Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 175 «Про затвердження Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру» // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8 – Ст. 356.

¹⁴ *Кудрявцев В. Н.* Чрезвычайные ситуации и уголовная ответственность // Обеспечение безопасности населения и территорий: 3б. науч. тр. – М.: Ин-т гос. и права РАН, 1994. – С. 119–120.

¹⁵ Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

¹⁶ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. третє, переробл. та доповн. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – С. 986–988.

¹⁷ *Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М.* Загальна теорія держави та права: Підручник. – Львів: «Новий Світ-2000», 2003. – С. 475–476.

¹⁸ Закон України «Про державну службу» // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.

Резюме

Досліджено правові проблеми юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства в сфері захисту територій і громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій в Україні. Проаналізовано особливості адміністративної, цивільно-правової, кримінальної, дисциплінарної відповідальності в досліджуваній сфері.

Внесено пропозиції із вдосконалення законодавства та правозастосовної практики в сфері захисту територій і громадян за умов надзвичайних екологічних ситуацій шляхом запровадження спеціальних норм щодо відповідальності посадових та службових осіб за порушення вимог законодавства в досліджуваній сфері.

Ключові слова: юридична відповідальність; порушення вимог законодавства; надзвичайні екологічні ситуації; захист територій, громадян; адміністративна, цивільно-правова, кримінальна, дисциплінарна відповідальність; моральна шкода.

Резюме

Исследованы правовые проблемы юридической ответственности за нарушение требований законодательства в сфере защиты территорий и граждан при чрезвычайных экологических ситуациях в Украине. Осуществлен анализ особенностей административной, гражданско-правовой, криминальной, дисциплинарной ответственности в исследуемой сфере.

Внесены предложения по улучшению законодательства и правоприменительной практики в сфере защиты территорий и граждан при чрезвычайных экологических ситуациях путем ввода специальных норм относительно ответственности должностных и служебных лиц за нарушение требований законодательства в исследуемой сфере.

Ключевые слова: юридическая ответственность; нарушение требований законодательства; чрезвычайные экологические ситуации; защита территорий, граждан; административная, гражданско-правовая, криминальная, дисциплинарная ответственность; моральный вред.

Summary

The legal problems of liability for the violation of the legislative requirements at territories and citizens protection under the circumstances of environmental emergencies in Ukraine have been investigated. The distinctive features of administrative, civil, criminal, disciplinary liability in the investigated area were analyzed.

The proposals were submitted for the legislation and low-enforcement practice enhancement at the territories and citizens protection under the circumstances of environmental emergencies by imposition of special regulation of administrative and department officers' responsibility for violation of the legislative requirements in the investigated area.

Key words: legal liability; violation of law; environmental emergencies; protection of territories, citizens; administrative, civil, criminal, disciplinary liability; moral damages.

Отримано 3.11.2011

О. М. КОСТЕНКО

Олександр Миколайович Костенко, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

«СОЦІАЛЬНО-НАТУРАЛІСТИЧНА» ЮРИСПРУДЕНЦІЯ – ДОКТРИНАЛЬНА ОСНОВА ДЛЯ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Прояви людської сваволі й ілюзій у вигляді соціального волюнтаризму та утопізму, які набули сьогодні, зокрема, в Україні надзвичайного поширення, свідчать про те, що нашому суспільству бракує соціальної доктрини, здатної показати реформаторам як слід реформувати суспільство, не порушуючи при цьому тих природних законів, за якими існує суспільне життя людей, зокрема законів природного права. Така соціальна доктрина необхідна тому, що, як свідчать численні історичні факти, ті добрі наміри, в тому числі і реформаторські, які суперечать законам природи, несподівано для самих реформаторів, всупереч їхнім очікуванням перетворюються при їх здійсненні на зло. Тому добрі наміри за цієї умови стають джерелом небезпеки для людей, які про це можуть і не підозрювати, не будучи озброєними вірною соціальною доктриною. Не маючи належної соціальної культури, що формується під впливом вірної соціальної доктрини, реформатори повстають проти Матері-Природи, бо уражаються комплексом сваволі й ілюзій, який, зокрема, проявляється у гаслі: «Залізною рукою заженемо людство у щастя!». Історія «волає» фактами, які свідчать про це.

Для того, щоб запобігти реформаторському волюнтаризму і утопізму при здійсненні зокрема правової реформи в Україні, слід озброїтися адекватною правовою доктриною. На нашу думку, такою доктриною може бути доктрина так званої «соціально-натуралістичної» юриспруденції, тобто юриспруденції, заснованої на ідеї соціального натуралізму!

Відповідно до принципу соціального натуралізму усе протиприродне (зокрема, політичний і економічний безлад, беззаконня і аморальність і т.п.) є проявом так званого комплексу сваволі і ілюзій, що вражає людей в умовах кризи соціальної культури. Цей же комплекс вражає і реформаторів, якщо їхня соціальна культура не засновується на вірній соціальній доктрині. Без такої «освітлюючої» доктрини реформатори, діючи наосліп, неодмінно попадатимуть у пастку волюнтаризму і утопізму.

Згідно з принципом соціального натуралізму, імунітет проти комплексу сваволі і ілюзій, який проявляється зокрема у вигляді реформаторського волюнтаризму і утопізму, виникає внаслідок узгодженості волі і свідомості людей із природними законами суспільного життя людей. Міра цієї узгодженості визначається як соціальна культура людини.

Саме соціальна культура людей визначає, як буде діяти законодавство в державі. З цього випливає, що соціальна культура людей, в тому числі і їхня правова культура, вище Конституції і будь-яких інших законів, бо саме завдяки їй люди приводячи в дію законодавство, роблять це у відповідності із законами Вищого Законодавця, яким є Мати-Природа. Можна стверджувати, що існує наступна закономірність: кожен народ має таке право, яке визначається його соціальною (в тому числі правовою) культурою. Інакше кажучи, яка соціальна культура народу – таке у нього і право.

У християнській ідеології стверджується, що від «благодаті» залежить, як буде людина користуватися «законом». Так і в юридичній науці слід вважати, що від «культури» людини залежить, як вона буде користуватися «законодавством, прийнятим в державі» для забезпечення правопорядку. Образно кажучи: «Культура – мати порядку!».

Однією із форм існування соціальної культури людини є доктрина, в т.ч. і правова. Тому, викладена вище концепція ролі соціальної культури людини в праві сприяє також розвитку концепції ролі доктрини в праві, зокрема, ролі доктрини природного права.

Без доктрини не може ефективно діяти людський фактор в праві, зокрема, люди не можуть творити належне законодавство і належним чином його використовувати у правовій практиці, бо лише з допомогою доктрини можна пізнати ті закони природи, на яких має засновуватися право. Філософія права, використовую-